

תוכן העניינים:

מבוא	3
פרק א': הנילוס: חשיבותו ואופיו	4
פרק ב': הנילוס, אתיופיה ומצרים מראשית הנצרות האתיופית עד סוף המאה ה-19. תלות הדדית, יריבות ושיתוף פעולה	10
פרק ג': מדיניות ניצול מי הנילוס: סקירת האסטרטגיות של שימוש במי הנילוס ושל דרכי הביצוע של האסטרטגיות האלה	18
פרק ד': אתיופיה, מצרים, סודאן ועתיד הנילוס: פרויקט "רנסנס"	25
סיכום	30
רשימה ביבליוגרפית	33

מבוא

אתיופיה כמדינה גדולה וחשובה ביבשת אפריקה, השוכנת לחופי הים האדום ומפרץ עדן אשר היוו מסדרון דתי ותרבותי ואפשרו תנועות של אנשים ושל רעיונות לתוך המדינה ומהמדינה החוצה למדינות השכנות, מחזיקה בחיקה נכס משמעותי מאוד והוא מאגרי מים – נהר הנילוס. נהר הנילוס מחולק לשני נהרות : הנילוס הלבן שמקורו בדרום סודאן והנילוס הכחול שמקורו באתיופיה והוא השופע יותר מבין השניים. בסודאן הנהרות מתאחדים וזורמים כנהר אחד דרך מצרים וליים התיכון. יבשת אפריקה בכלל וקרן אפריקה בפרט לא שופעות במאגרי מים והמדינות שדרךן זורם הנהר די מתבססות על מאגר המים הטבעי המשמעותי מאוד הזה. לאורך ההיסטוריה נחתמו הסכמים על שיתופי פעולה בין המדינות השכנות ועל אחוזי ניצול מסך כמות המים הזורמת בנהר. משום שכמות המים הגדולה יוצאת מאתיופיה יש לה השפעה משמעותית מאוד מבחינה אסטרטגית על המדינות השכנות ומשום כך זהו עניין שיוצר מתח רב בין המדינות השכנות.

אני מעוניין לחקור את נושא השליטה בנהר הנילוס והיריבות שנוצרה בעניין השליטה במשאב טבע זה בקרן אפריקה מהמאה העשרים ועד היום, כאשר השחקניות המרכזיות הן אתיופיה מצד אחד ומצרים מן הצד השני.

שאלת המחקר: באיזה אופן השליטה במי הנילוס כאחד ממאגרי המים הגדולים בעולם ובטח הגדול ביבשת אפריקה מאפשר למדינת אתיופיה להיות כוח משמעותי ביבשת אפריקה?

השערה: אני סבור כי על אף שמדינת אתיופיה זכתה במשאב טבע כה משמעותי היא תתקשה מלוא הפוטנציאל הטמון בו. יחד עם זה אני סבור שזה נותן למדינה כוח גדול ומשפר את יחסי הכוחות ביבשת לטובתה.

כדי לענות על שאלת המחקר אני מבקש קודם כל להבין את ערך המשאב שהוא בידה של אתיופיה, דהיינו, מקורות היובלים של הנילוס שזורמים לנילוס ממזרח. אחר כך אדון בתכונותיהם של הנילוס ושל היובלים שלו, בהשפעת הנילוס על גורלם של האנשים שגרים על גדותיו, על הבעיות שתושבי אגן הנילוס צריכים להתעמת איתן ועל המאבקים על שליטה בזרם הנילוס.

העבודה כוללת מבוא, ארבעה פרקים, סיום ורשימה ביבליוגרפית.

הפרק הראשון נקרא "הנילוס: חשיבותו ואופיו". הוא דן בחשיבות משאב המים באפריקה בכלל ובאגן הנילוס בפרט. אני מתחיל מהיבטים גיאוגרפיים והידרולוגיים ואחר כך עובר לחשיבותו ההיסטורית, התרבותית והסמלית של הנילוס עבור עמים שונים באגן הנילוס, קודם כל המצרים והאתיופים. אחת התכונות המיוחדות של הנילוס היא אסימטריה בולטת בין הארצות שמהן זורם הנילוס לארצות שאליהם הוא זורם. מעל 80% של מי הנילוס זורמים מרמת אתיופיה ושאר ממדינות משוונות, אבל דווקא המדינות "התורמות" לזרם הנילוס כמעט ולא השתמשו במי הנילוס עד התקופה האחרונה, והן עדיין רחוקות מלנצל את הפוטנציאל הטמון בנהר הגדול שזורם בשטחן. מי שמשתמש במי הנילוס הן המדינות במורד הזרם – סודאן וקודם כל מצרים.

הפרק השני נקרא "הנילוס, אתיופיה ומצרים מראשית הנצרות האתיופית עד סוף המאה ה-19. תלות הדדית, יריבות ושיתוף פעולה". בפרק זה אני מתמקד ביחסים וביריבויות בין עמים שונים באגן הנילוס בתור רקע היסטורי לאירועים מודרניים. מדובר בראש ובראשונה ביחסים בין אתיופיה למצרים. נושא

פרק א': הנילוס: חשיבותו ואופיו.

על מנת לענות על שאלת המחקר עלינו להבין את האינטרסים ואת הטענות של הצדדים המעורבים. וזה דורש בראש ובראשונה להבין את הרקע הפיזי לסוגיית חלוקת משאבי הנילוס, ואחר כך את הרקע הפוליטי, התרבותי והסמלי. ראשית אני מבקש לבחון את משמעות משאב המים ביבשת אפריקה בכלל ובמדינות בהן זורם הנילוס בפרט.

חשיבות מאגרי המים באפריקה בכלל ובאגן הנילוס בפרט

מחסור במים מהווה אחת הבעיות החריפות ביותר באפריקה, אולי אפילו הבעיה החריפה, שהיא גם שורש לבעיות אחרות רבות של היבשת.¹ ככל שאוכלוסיית אפריקה ממשיכה לגדול ושינויי האקלים ממשיכים לגזול מהיבשת את המשאב המוגבל, צופים כי עד 2025, קרוב ל-230 מיליון אפריקאים יתמודדו עם מחסור במים, ועד 460 מיליון יחיו באזורים מוגדרים כ"לחוצי מים" (water-stressed), כלומר, או שיש מחסור פיזי של מי שתייה, או שחסרה תשתית מים.² למרות שבאפריקה שמדרום לסהרה יש אספקה בשפע של מי גשמים, הם עונתיים ומפוזרים בצורה לא אחידה, מה שמוביל לשיטפונות ובצורת תכופים.³

המים, כמובן, חיוניים לא רק לשתייה, אלא גם לחקלאות, שהיא מעסיקה מעל 60% של כוח העבודה באפריקה. עם אחוז מהחקלאות תלויים בגשמים, שינויי האקלים מהווים סיכונים קיצוניים לחקלאות באזור.⁴

בתנאי דלות המים גישה למקורות המים לעתים קרובות מהווה סיבה לסכסוך מקומי או אזורי ואף גורם החירום ההומניטרי.⁵

מכאן ברורה חשיבות מאגרי המים כמו אגמים ונהרות לחיי בני אדם באפריקה. אפילו באוגנדה, עשירת גשמים ובעלת אקלים מתון, הנילוס הלבן הוא חיוני להשקיה.⁶ זה כמובן עוד יותר נכון לגבי אזורים צחיחים יותר, כפי שנראה בהמשך.

¹ Yogita Upadya Mumssen, "Bold Action ; <https://www.worldwildlife.org/threats/water-scarcity> Needed for a Water-secure Africa", *The Water Blog* (March 2022).

² <https://hdl.handle.net/10855/5488>

³ <https://www.un.org/waterforlifedecade/africa.shtml>

⁴ Mumssen, "Bold Action Needed for a Water-secure Africa", 2022.

⁵ Florian Krampe, Luc van de Goor, Annie Barnhoorn, Elizabeth Smith and Dan Smith, *Water Security and Governance in the Horn of Africa. SIPRI Policy Paper 54*, Stockholm 2020.

⁶ Bezazel Kabanda and Patrick Kahangire, "Irrigation and Hydro-power Potential and Water Needs in Uganda – an Overview", in: *The Nile, Sharing a Scarce Resource: A Historical and Technical Review of Water Management and of Economic and Legal Issues*, Paul Philip Howell and John Anthony Allan (eds.), Cambridge 1994 (= Howell and Allan), pp. 217-226.

רוב הנהרות האפריקאים מכילים מפלים רבים ואף מפלים בלתי חדירים ולכן אינם מתאימים לניווט.⁷
עדיין, קונגו, ניגר, הנילוס, לימפופו, זמביה, סנגל ונהרות אחרים מנוצלים כנתיבי תחבורה, לפחות בחלק מהזרימה שלהם.⁸

⁷ Howell and Allan, *ibid.*, pp. 9-10;

Walter Gam Nkwi, "Rivers and Ports in Transport History of Cameroon, 1916-1961", *OGIRISI: a New Journal of African Studies* (2017), 13, pp. 200-235.

⁸ Nkwi, *ibid.*; <https://www.au-pida.org/view-project/2015>.